Journal Website

Article history:
Received 22 December 2025
Revised 23 May 2026
Accepted 02 June 2026
Published online 20 June 2026

Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History

Volume 5, Issue 1, pp 1-21

An Analysis of the Role of External Actors in the Activities of Separatist Groups in Western Iran: With Emphasis on the United States

Ashkan. Farhadi[1], Mohamadhasan. Elahimanesh[1*], Mohammad. Torabi[1]

[1] Department of Political Science, Qo.C., Islamic Azad University, Qom, Iran

*** Corresponding author email address**: mhe038@iau.ac.ir

A r t i c l e I n f o

Article type:
Original Research

How to cite this article:
Farhadi, A., Elahimanesh, M., & Torabi, M. (2026). An Analysis of the Role of External Actors in the Activities of Separatist Groups in Western Iran: With Emphasis on the United States. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, *5*(1), 1-21.

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

A B S T R A C T

Western Iran possesses considerable geopolitical and security importance because of its border location, transboundary ethnic connections, and proximity to the Kurdistan Region of Iraq. The activities of certain armed and separatist Kurdish groups in these areas have historical, political, and social foundations, while also being influenced by regional developments and the involvement of external actors. This study aims to examine the role of foreign actors in the activities of these groups, with particular emphasis on the United States. A descriptive-analytical method was adopted, and data were collected through documentary and library-based sources. The findings indicate that external intervention cannot be regarded as the sole cause of separatist and centrifugal activities in Kurdish-populated areas; however, foreign actors can contribute to their continuation or intensification by providing favorable political and geographical environments, political and media support, connections with opposition organizations, enhanced organizational opportunities, and the exploitation of ethnic and regional cleavages. Developments in Iraq after 2003, the consolidation of the federal structure of the Kurdistan Region, and the expansion of U.S. political and security influence created a new regional environment for Kurdish opposition groups operating against the Islamic Republic of Iran. Furthermore, U.S. cooperation with Kurdish actors in Iraq and Syria demonstrates Washington's willingness, under specific circumstances, to employ local and non-state actors in pursuit of broader strategic objectives. Nevertheless, U.S. policy toward Kurdish actors is primarily pragmatic and does not necessarily amount to support for independence or territorial fragmentation. Overall, the study concludes that reducing the impact of foreign intervention requires a combination of effective security measures, balanced economic development in border regions, greater political participation, strengthened national cohesion, and expanded regional cooperation.

Keywords: *Iran, United States, Separatist Groups, Kurds, Kurdistan Region of Iraq, National Security, Foreign Intervention*

EXTENDED ABSTRACT

The activities of separatist groups in western Iran constitute a multidimensional security issue situated at the intersection of domestic ethnic dynamics, cross-border Kurdish networks, regional geopolitical transformations, and the intervention of extra-regional powers. The Kurdish question has historically extended beyond the political borders of individual states because Kurdish populations are distributed across Iran, Iraq, Turkey, and Syria, creating a transboundary social and political environment in which developments in one country can influence Kurdish movements elsewhere. Historical studies of Kurdish nationalism demonstrate that Kurdish political mobilization has repeatedly been shaped by changing relations between central governments, regional crises, and opportunities generated by external intervention (Kutschera, 2003). In Iran, Kurdish political activism has encompassed a wide range of ideological and organizational orientations, from demands for cultural and administrative autonomy to armed opposition and explicitly separatist tendencies. The development of Kurdish political organizations has also been affected by leadership disputes, strategic disagreements, ideological fragmentation, and changing approaches toward the Iranian state (Yusefi, 2024). Consequently, the activities of armed Kurdish organizations in western Iran cannot be adequately understood exclusively as a domestic phenomenon. Their geographical proximity to Iraqi Kurdistan, organizational presence outside Iranian territory, and ability to interact with broader Kurdish political networks have given the issue an important regional dimension. At the same time, external powers have frequently viewed ethnic and subnational actors as potential instruments for advancing broader strategic objectives. Research on external intervention in identity-based conflicts indicates that foreign actors can intensify internal disputes by altering local balances of power, providing material or political resources, and increasing the capacity of non-state actors to sustain confrontation with central authorities (Sambanis et al., 2020). Against this background, the present study examines the role of foreign actors in the activities of separatist groups in western Iran, with particular emphasis on the United States, and seeks to determine whether and how external involvement has contributed to the continuation, intensification, or strategic reorientation of such activities.

The study adopts a descriptive-analytical approach based on documentary and library research and focuses on the interaction among domestic vulnerabilities, regional Kurdish developments, and the strategic behavior of the United States. The central analytical assumption is that foreign intervention should not be treated as the sole origin of separatist mobilization, because Kurdish political movements in Iran possess historical roots predating contemporary American involvement in the region. The rise and decline of Kurdish political movements following the 1979 Iranian Revolution demonstrates that periods of political transition and reduced central authority provided opportunities for armed organizations to expand their activities independently of later regional developments (Jalaeipour, 2006). Likewise, the historical development of the Democratic Party of Iranian Kurdistan illustrates the existence of an organized Kurdish political tradition that had already established ideological, military, and diplomatic structures before the contemporary phase of U.S. regional involvement (Bahrami, 2003). Nevertheless, the persistence and operational capacity of such organizations have been strongly influenced by external environments, particularly access to safe areas beyond Iran’s borders. From this perspective, foreign involvement is conceptualized not primarily as a creator of ethnic grievances but as a facilitator and multiplier of pre-existing political and security challenges. This distinction is necessary because the internationalization of ethnic conflict usually occurs through interaction between internal cleavages and external opportunities rather than through a purely externally manufactured process. The study therefore

analyzes the issue at three interconnected levels: the domestic level, encompassing political participation, peripheral development, identity claims, and the relationship between local communities and the central government; the regional level, including developments in Iraqi Kurdistan and broader Kurdish networks; and the extra-regional level, represented primarily by U.S. strategic policies toward Iran and Kurdish actors. Such a framework makes it possible to assess American involvement without reducing all Kurdish political activity to foreign manipulation.

The regional transformation of Iraq after the 2003 U.S.-led invasion constituted a major turning point in the security environment surrounding western Iran. The collapse of Saddam Hussein's government, the institutionalization of federalism, and the consolidation of the Kurdistan Regional Government created a substantially more autonomous Kurdish political space along Iran's western border. This environment provided Kurdish organizations opposed to the Islamic Republic with greater opportunities to maintain political offices, organizational structures, and, in some cases, armed elements outside Iranian territory. The regional implications of a strengthened or potentially independent Iraqi Kurdistan have been widely recognized, particularly because the emergence of an independent Kurdish political entity could affect Kurdish populations in neighboring countries (Nader et al., 2016). These concerns became especially visible during the 2017 independence referendum in the Kurdistan Region of Iraq. Kurdish leaders framed the referendum as an expression of self-determination, and Masoud Barzani publicly emphasized his commitment to proceeding with the vote despite substantial regional opposition (Barzani, 2017). The referendum demonstrated the extent to which Kurdish political developments in Iraq could generate security concerns in Iran, Turkey, and other neighboring states. Analyses of the referendum have identified post-2003 political opportunities, accumulated Kurdish nationalist aspirations, disputes with Baghdad, and the institutional empowerment of the Kurdistan Region among the principal factors behind the independence project (Changfeng & Temitayo, 2018). Iran viewed these developments through the lens of territorial integrity and regional balance, while assessments at the time highlighted Tehran's concern that an independent Kurdistan could encourage similar political expectations elsewhere (Hawramy, 2017). The eventual failure of the referendum further demonstrated that Kurdish political aspirations remained constrained by regional power structures, internal Kurdish divisions, and insufficient international support (Eslami, 2018). Thus, Iraqi Kurdistan simultaneously became a political model, a logistical environment, and a geopolitical variable affecting the activities and expectations of Kurdish opposition groups connected to Iran.

The role of the United States must therefore be understood within the broader pattern of American engagement with Kurdish actors across the Middle East. Washington has not maintained a uniform policy of supporting Kurdish independence; instead, its relationships with Kurdish organizations have generally been pragmatic and shaped by specific strategic requirements. The U.S. partnership with Kurdish-led forces in Syria is an important example of this approach. American cooperation with the Syrian Democratic Forces demonstrated how Kurdish or Kurdish-led non-state actors could become effective local partners for achieving U.S. military objectives while reducing the costs associated with large-scale direct intervention (Maguire, 2020). This model is analytically relevant to Iran because it shows that Washington is willing, under certain circumstances, to develop operational relationships with sub-state ethnic actors when doing so serves broader security objectives. At the same time, U.S. opposition to the timing and political implications of the 2017 Iraqi Kurdistan independence referendum demonstrated that American support has clear limits. Washington's broader strategic relations with Baghdad, Ankara, and

other regional actors prevented it from endorsing a political transformation that could destabilize existing borders. This distinction suggests that the United States may regard Kurdish groups less as permanent beneficiaries of American protection than as flexible partners or pressure instruments within particular geopolitical contexts. From Iran's perspective, the presence of Kurdish opposition organizations near its borders, combined with strong U.S. relations with the Kurdistan Region and the wider American policy of containing Iranian regional influence, creates a strategic environment in which such groups may acquire additional political value. Foreign involvement in this sense may take several forms, ranging from political recognition and media amplification to intelligence contacts, logistical facilitation, or the creation of favorable regional conditions. However, the existence and intensity of each form of support should be assessed separately and supported by specific evidence rather than inferred automatically from broader U.S.-Kurdish relations. This analytical caution is essential because overgeneralizing American involvement would weaken the distinction between documented cooperation, indirect strategic effects, and political assumptions.

The findings further indicate that external intervention becomes most effective when it interacts with internal vulnerabilities and regional political opportunities. Armed separatist organizations are more capable of maintaining relevance when they can connect local grievances to broader narratives of ethnic marginalization, political exclusion, or regional self-determination. Media representation can play an important role in this process because the framing of protest and conflict affects how domestic developments are interpreted internationally. Research on the framing of Iranian social movements in foreign media has shown that polarization and selective representation can shape perceptions of the state, opposition movements, and the legitimacy of political claims (Karabıyık, 2023). In ethnically sensitive regions, such processes may contribute to the internationalization of local grievances and allow militant or separatist organizations to present themselves as representatives of a wider community. At the regional level, the relationship between Iran and Turkey following the Iraqi Kurdistan referendum also illustrates how perceived Kurdish separatist threats can produce security convergence even among states with substantial geopolitical disagreements. The referendum created incentives for Tehran and Ankara to cooperate in defending the territorial integrity of Iraq and preventing the emergence of a political precedent that could affect their own Kurdish populations (Padrovorand & Zanganeh, 2019). This indicates that the consequences of external support for Kurdish movements are not limited to the direct relationship between a foreign power and a non-state actor; they can also restructure interstate alignments and regional threat perceptions. The study therefore finds that foreign intervention affects separatist activity through both direct and indirect channels: by expanding organizational opportunities, shaping the external legitimacy of opposition groups, altering the regional balance of power, increasing the availability of cross-border sanctuaries, and reinforcing perceptions that ethnic mobilization may attract international support. Nevertheless, these effects remain contingent on local political conditions, the degree of social support available to armed organizations, and the ability of the central government to distinguish legitimate local demands from violent separatist activity.

In conclusion, the role of foreign actors in the activities of separatist groups in western Iran is best understood as a reinforcing and facilitating factor rather than as the exclusive cause of Kurdish political and armed mobilization. Kurdish movements in Iran possess historical, political, and organizational roots that cannot be explained solely through foreign intervention, yet the regional environment created by the restructuring of Iraq, the consolidation of the Kurdistan Region, and the involvement of the United States

has expanded the strategic opportunities available to opposition organizations operating near Iran's western borders. The United States has demonstrated a pragmatic willingness to cooperate with Kurdish actors when such cooperation contributes to broader regional objectives, but its behavior also shows that support for Kurdish groups does not necessarily imply support for Kurdish independence or territorial fragmentation. For Iran, the principal security challenge therefore lies in the interaction between external pressure and internal vulnerability. The more that local grievances, developmental inequalities, weak political participation, or perceptions of exclusion persist, the more effectively external actors may exploit ethnic and regional cleavages. Conversely, strengthening socioeconomic development, political inclusion, institutional trust, and cross-border diplomacy can reduce the capacity of separatist organizations to transform local dissatisfaction into a sustained security challenge. A comprehensive strategy should therefore combine effective border control and deterrence against armed groups with greater political participation, balanced regional development, differentiated treatment of peaceful ethnic demands and violent separatism, and sustained cooperation with the Iraqi government and the Kurdistan Regional Government. Such an approach would reduce both the domestic foundations of separatist mobilization and the strategic space available to foreign actors seeking to employ ethnic tensions as instruments of geopolitical pressure.

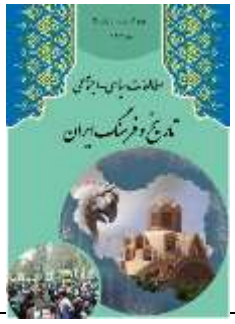

مطالعات سیاسی–اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران

دوره ۵، شماره ۱، صفحه ۲۱-۱

وبسایت مجله

تاریخچه مقاله
دریافت شده در تاریخ ۱ دی ۱۴۰۴
اصلاح شده در تاریخ ۲ خرداد ۱۴۰۵
پذیرفته شده در تاریخ ۱۲ خرداد ۱۴۰۵
منتشر شده در تاریخ ۳۰ خرداد ۱۴۰۵

بررسی نقش عامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب در غرب کشور با تأکید بر ایالات متحده آمریکا

اشکان فرهادی[۱]، محمد حسن الهی منش[۱*]، محمد ترابی[۱]

۱. گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

[*]ایمیل نویسنده مسئول: mhe038@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله
پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:
فرهادی، اشکان.، الهی منش، محمد حسن.، و ترابی، محمد. (۱۴۰۵). بررسی نقش عامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب در غرب کشور با تأکید بر ایالات متحده آمریکا. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۵(۱)، ۲۱-۱.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

چکیده

مناطق غربی ایران به دلیل موقعیت مرزی، پیوندهای قومی فرامرزی و مجاورت با اقلیم کردستان عراق، از حساسیت ژئوپلیتیکی و امنیتی بالایی برخوردارند. فعالیت برخی گروه‌های مسلح و تجزیه‌طلب کردی در این مناطق علاوه بر برخورداری از زمینه‌های تاریخی، سیاسی و اجتماعی، تحت تأثیر تحولات منطقه‌ای و مداخلات بازیگران خارجی نیز قرار داشته است. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش عوامل خارجی در فعالیت این گروه‌ها، با تأکید ویژه بر ایالات متحده آمریکا، انجام شده است. روش پژوهش توصیفی ـ تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و اسنادی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عامل خارجی را نمی‌توان علت یگانه شکل‌گیری فعالیت‌های واگرایانه و تجزیه‌طلبانه در مناطق کردنشین دانست، اما مداخلات خارجی می‌توانند از طریق فراهم کردن محیط سیاسی و جغرافیایی مناسب، حمایت سیاسی و رسانه‌ای، ایجاد ارتباط با گروه‌های مخالف، تقویت ظرفیت‌های سازمانی و بهره‌گیری از شکاف‌های قومی و منطقه‌ای، به استمرار یا تشدید فعالیت این گروه‌ها کمک کنند. تحولات عراق پس از سال ۲۰۰۳، تثبیت ساختار فدرالی اقلیم کردستان و افزایش حضور سیاسی و امنیتی ایالات متحده در منطقه، محیط جدیدی برای فعالیت گروه‌های کردی مخالف جمهوری اسلامی ایران ایجاد کرد. همچنین تجربه همکاری آمریکا با بازیگران کردی در عراق و سوریه نشان می‌دهد که واشنگتن در شرایط خاص از گروه‌های محلی و غیردولتی به عنوان ابزاری برای تحقق اهداف راهبردی خود استفاده می‌کند. با این حال، سیاست آمریکا در قبال کردها ماهیتی عمل‌گرایانه دارد و الزاماً به معنای حمایت از استقلال یا تجزیه سرزمینی نیست. در مجموع، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که کاهش تأثیر عوامل خارجی نیازمند ترکیب اقدامات امنیتی با توسعه اقتصادی مناطق مرزی، افزایش مشارکت سیاسی، تقویت انسجام ملی و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای است.

کلیدواژگان: *ایران، ایالات متحده آمریکا، گروه‌های تجزیه‌طلب، کردها، اقلیم کردستان عراق، امنیت ملی، مداخله خارجی*

مقدمه

مسئله قومیت و نحوه تعامل دولت‌های ملی با گروه‌های قومی یکی از موضوعات پایدار در مطالعات امنیت ملی، سیاست داخلی و روابط بین‌الملل به شمار می‌رود. در جوامعی که از تنوع قومی، زبانی، مذهبی و فرهنگی برخوردارند، نحوه مدیریت این تنوع می‌تواند در شرایط مختلف به عاملی برای تقویت انسجام ملی یا، در مقابل، به بستری برای شکل‌گیری واگرایی سیاسی تبدیل شود. اهمیت این موضوع زمانی افزایش می‌یابد که گروه‌های قومی در مناطق مرزی سکونت داشته باشند و با جمعیت‌های هم‌قوم در کشورهای مجاور دارای پیوندهای تاریخی، زبانی و فرهنگی باشند. در چنین شرایطی، مرزهای سیاسی الزاماً مرزهای هویتی را بازتاب نمی‌دهند و همین وضعیت امکان تأثیرپذیری تحولات داخلی یک کشور از تحولات کشورهای همسایه را افزایش می‌دهد. در مورد کردها، گستردگی جغرافیایی جمعیت کردی در ایران، عراق، ترکیه و سوریه باعث شده است که مسئله کرد صرفاً موضوعی درون‌کشوری تلقی نشود و همواره دارای ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی باشد. ادبیات مربوط به جنبش کردی نشان می‌دهد که شکل‌گیری و تحول جریان‌های سیاسی کرد در کشورهای مختلف، در مقاطع گوناگون تحت تأثیر تحولات منطقه‌ای، ضعف یا قدرت دولت‌های مرکزی و مداخله بازیگران خارجی قرار گرفته است (Kutschera, 2003). از این رو، تحلیل فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب در مناطق کردنشین غرب ایران بدون توجه به ساختار امنیتی پیرامونی و نقش قدرت‌های خارجی، تصویری ناقص از مسئله ارائه خواهد داد.

غرب ایران از منظر جغرافیای سیاسی و امنیت ملی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. امتداد مناطق کردنشین ایران در مجاورت مناطق کردنشین عراق و نزدیکی به قلمروهایی که طی چند دهه گذشته محل فعالیت سازمان‌های مسلح، احزاب قومی و بازیگران اطلاعاتی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده‌اند، به این منطقه ویژگی امنیتی خاصی بخشیده است. روابط فرامرزی میان گروه‌های کردی صرفاً بر پایه مجاورت جغرافیایی شکل نگرفته، بلکه عوامل زبانی، قومی، خانوادگی، تاریخی و سیاسی نیز در آن نقش داشته‌اند. پژوهش‌های تاریخی مربوط به جنبش‌های کردی نشان می‌دهد که احزاب کردی در ایران از نخستین دهه‌های شکل‌گیری دولت مدرن با مسئله رابطه با دولت مرکزی، مطالبه خودمختاری و گاه طرح اهداف استقلال‌طلبانه مواجه بوده‌اند (Kouchera, 2000). تحول این مطالبات در دوره‌های مختلف یکسان نبوده است و نمی‌توان تمامی جریان‌های کردی را از نظر اهداف، پایگاه اجتماعی، شیوه فعالیت و میزان گرایش به جدایی‌طلبی مشابه دانست. با این حال، بخشی از سازمان‌های مسلح مستقر در مناطق مرزی و به‌ویژه در اقلیم کردستان عراق، در دوره‌هایی برنامه سیاسی خود را بر مبارزه مسلحانه علیه جمهوری اسلامی ایران، ایجاد مناطق نفوذ در نواحی مرزی یا تضعیف اقتدار دولت مرکزی استوار کرده‌اند. بررسی انتقادی رهبری جنبش کرد در ایران نیز نشان می‌دهد که اختلافات درونی، تغییر راهبردها، مسئله رابطه با قدرت‌های خارجی و نحوه تعریف مطالبات قومی از عوامل اثرگذار بر فراز و فرود این جریان‌ها بوده است (Yusefi, 2024).

از سوی دیگر، مداخله خارجی در منازعات قومی را نباید صرفاً به معنای ایجاد یک منازعه از بیرون تلقی کرد. مطالعات نظری در زمینه مداخلات خارجی و جنگ‌های داخلی نشان داده‌اند که بازیگران خارجی معمولاً زمانی قادر به اثرگذاری گسترده هستند که در محیط داخلی، شکاف‌ها، نارضایتی‌ها، منازعات هویتی یا سازمان‌های سیاسی فعال وجود داشته باشد. در چنین وضعیتی، مداخله خارجی می‌تواند منابع مالی، حمایت سیاسی، آموزش، مشروعیت بین‌المللی یا پشتیبانی اطلاعاتی در اختیار بازیگران غیردولتی قرار دهد و به این ترتیب ظرفیت آنان برای ادامه منازعه را افزایش دهد. به تعبیر دیگر، عامل خارجی معمولاً از بسترهای موجود استفاده می‌کند و از طریق تغییر موازنه قدرت میان دولت و گروه‌های مخالف، دامنه و مدت منازعه را افزایش می‌دهد (Sambanis et al., 2020). این برداشت برای تحلیل فعالیت گروه‌های مسلح کردی در غرب ایران اهمیت اساسی دارد، زیرا هدف پژوهش حاضر آن نیست که تمام علل تحرکات قومی را به سیاست دولت‌های

خارجی تقلیل دهد، بلکه مسئله اصلی آن است که مشخص شود بازیگران خارجی و به طور خاص ایالات متحده چگونه از بسترهای قومی و امنیتی موجود در منطقه برای پیشبرد اهداف راهبردی خود بهره گرفته‌اند.

پیروزی انقلاب اسلامی ایران و تغییر جهت سیاست خارجی کشور، مناسبات ایران و ایالات متحده را به طور بنیادی دگرگون کرد. از آن زمان، رقابت و تقابل میان دو کشور از سطوح دیپلماتیک فراتر رفته و حوزه‌های امنیتی، منطقه‌ای، اقتصادی و سیاسی را نیز دربر گرفته است. در این چارچوب، مناطق پیرامونی ایران و گروه‌های مخالف جمهوری اسلامی در دوره‌های مختلف در محاسبات راهبردی آمریکا اهمیت یافته‌اند. هرچند میزان و نوع حمایت آمریکا از گروه‌های مختلف یکسان نبوده است، تجربه سیاست خارجی این کشور نشان می‌دهد که واشنگتن در محیط‌های منازعه‌آمیز منطقه‌ای، در موارد مختلف از همکاری با نیروهای غیردولتی و قومی به عنوان ابزار تکمیل‌کننده راهبردهای منطقه‌ای خود استفاده کرده است. رابطه ایالات متحده با نیروهای کرد سوریه نمونه‌ای روشن از استفاده از یک بازیگر غیردولتی محلی در چارچوب اهداف گسترده‌تر امنیتی محسوب می‌شود و نشان می‌دهد که همکاری واشنگتن با گروه‌های کردی می‌تواند ماهیتی عمل‌گرایانه و مبتنی بر منافع مقطعی داشته باشد (Maguire, 2020). چنین الگویی الزاماً به معنای یک سیاست یکپارچه و ثابت در قبال همه گروه‌های کردی نیست، اما ظرفیت مسئله کرد برای تبدیل شدن به ابزار سیاست منطقه‌ای قدرت‌های بزرگ را نشان می‌دهد.

تحولات عراق پس از حمله ایالات متحده در سال ۲۰۰۳ نقطه عطف دیگری در محیط امنیتی غرب ایران ایجاد کرد. سقوط حکومت صدام حسین، تغییر ساختار سیاسی عراق و تثبیت جایگاه فدرال اقلیم کردستان، فضای سیاسی و جغرافیایی متفاوتی برای احزاب کردی ایجاد کرد. اقلیم کردستان عراق به دلیل برخورداری از ساختار سیاسی، امنیتی و اداری مستقل‌تر نسبت به گذشته، به یکی از مهم‌ترین مراکز فعالیت احزاب و سازمان‌های کردی منطقه تبدیل شد. برخی گروه‌های مخالف جمهوری اسلامی ایران نیز توانستند در این قلمرو حضور تشکیلاتی و نظامی داشته باشند. تحول جایگاه اقلیم کردستان و افزایش روابط آن با آمریکا و سایر قدرت‌های غربی، به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر محاسبات امنیتی تهران تأثیر گذاشت. تحلیل پیامدهای شکل‌گیری احتمالی یک کردستان مستقل نیز نشان داده است که چنین تحولی می‌توانست توازن منطقه‌ای را دگرگون کرده و پیامدهای مهمی برای ایران، ترکیه، عراق و سوریه ایجاد کند (Nader et al., 2016). همین نگرانی سبب شد که مسئله استقلال اقلیم کردستان در سال ۲۰۱۷ نه تنها یک موضوع داخلی عراق، بلکه مسئله‌ای راهبردی برای کشورهای پیرامونی تلقی شود.

همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان عراق در سال ۲۰۱۷ بار دیگر نشان داد که تحولات بخش‌های مختلف جامعه کردی در خاورمیانه از یکدیگر جدا نیستند. تصمیم رهبری اقلیم برای برگزاری همه‌پرسی با وجود مخالفت کشورهای همسایه، نگرانی‌هایی درباره تغییر مرزهای سیاسی منطقه و تقویت گرایش‌های جدایی‌طلبانه در میان سایر جوامع کردی ایجاد کرد. بارزانی در آستانه همه‌پرسی بر برگشت‌ناپذیر بودن تصمیم برای برگزاری آن تأکید داشت (Barzani, 2017) و همین موضع بر حساسیت منطقه‌ای افزود. بررسی علل و پیامدهای همه‌پرسی نشان داده است که محاسبات داخلی اقلیم، میراث تاریخی مسئله کرد، رقابت‌های منطقه‌ای و شرایط ایجادشده پس از سقوط صدام در شکل‌گیری این تصمیم مؤثر بودند (Changfeng & Temitayo, 2018). در ایران نیز این تحول به عنوان مسئله‌ای مرتبط با امنیت مرزهای غربی و احتمال تقویت ناسیونالیسم فرامرزی کردی مورد توجه قرار گرفت. واکنش ایران به همه‌پرسی نشان‌دهنده آن بود که تهران استقلال اقلیم را صرفاً تغییر ساختار داخلی عراق نمی‌دانست، بلکه آن را متغیری تأثیرگذار بر موازنه ژئوپلیتیکی منطقه تلقی می‌کرد (Hawramy, 2017).

بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر تبیین نقش عامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب در غرب جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر سیاست‌ها و اقدامات ایالات متحده آمریکا است. پرسش اصلی آن است که عامل خارجی چه نقشی در شکل‌گیری، استمرار یا تشدید

فعالیت این گروه‌ها ایفا کرده و ایالات متحده از چه سازوکارهایی برای اثرگذاری بر محیط قومی و امنیتی غرب ایران بهره گرفته است. فرض اساسی پژوهش آن است که عامل خارجی را نمی‌توان علت یگانه شکل‌گیری تحرکات واگرایانه دانست، اما حضور و مداخله قدرت‌های خارجی می‌تواند از طریق حمایت سیاسی و رسانه‌ای، ایجاد محیط امن پیرامونی، برقراری ارتباط با گروه‌های مخالف، بهره‌گیری از تحولات اقلیم کردستان عراق و استفاده ابزاری از شکاف‌های قومی، ظرفیت گروه‌های تجزیه‌طلب را برای فشار بر دولت مرکزی افزایش دهد. روش پژوهش توصیفی ـ تحلیلی و مبتنی بر مطالعه اسناد و منابع کتابخانه‌ای است و تلاش می‌شود ضمن بررسی زمینه‌های تاریخی و منطقه‌ای، تمرکز اصلی بر رابطه میان سیاست منطقه‌ای ایالات متحده و فعالیت گروه‌های مسلح کردی در غرب ایران حفظ شود.

مبانی نظری و زمینه‌های شکل‌گیری فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب در غرب ایران

تبیین نقش عامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب مستلزم تفکیک میان «زمینه داخلی» و «عامل تشدیدکننده خارجی» است. جنبش‌های قومی معمولاً در خلأ شکل نمی‌گیرند و ظهور آنها حاصل برهم‌کنش مجموعه‌ای از عوامل تاریخی، هویتی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی است. تعلق به یک هویت قومی مشترک می‌تواند زمینه شکل‌گیری همبستگی اجتماعی و مطالبات سیاسی را فراهم سازد، اما تبدیل هویت قومی به کنش سیاسی سازمان‌یافته به متغیرهای دیگری وابسته است. تجربه جنبش کردی در ایران نشان می‌دهد که دوره‌های افزایش فعالیت سازمان‌های قومی معمولاً با شرایطی همراه بوده‌اند که اقتدار دولت مرکزی کاهش یافته، نظام سیاسی در حال گذار بوده یا محیط منطقه‌ای برای فعالیت سازمان‌های مسلح مساعدتر شده است. بررسی تاریخی جنبش کردی ایران در فاصله سال‌های پس از انقلاب نشان می‌دهد که دوره ابتدایی استقرار جمهوری اسلامی با بازسازی و فعال شدن احزاب کردی همراه شد و این احزاب توانستند در شرایط ناشی از انتقال قدرت سیاسی، دامنه فعالیت خود را گسترش دهند (Jalaeipour, 2006). بنابراین، تحلیل فعالیت گروه‌های کردی تنها بر اساس هویت قومی یا نقش خارجی، ساده‌سازی یک پدیده چندسطحی خواهد بود.

یکی از مفاهیم محوری برای فهم این وضعیت، مسئله «مرکز و پیرامون» است. مناطق مرزی معمولاً نسبت به مناطق مرکزی در معرض تأثیرپذیری بیشتر از تحولات کشورهای همسایه قرار دارند. در غرب ایران، پیوندهای قومی میان کردهای دو سوی مرز سبب شده است که مرز سیاسی نتواند ارتباطات اجتماعی و فرهنگی را به طور کامل قطع کند. هنگامی که در سوی دیگر مرز یک ساختار سیاسی کردی با سطح بالایی از خودمختاری شکل می‌گیرد، این تحول می‌تواند بر تصورات سیاسی و هویتی گروه‌های هم‌قوم در کشور همسایه اثر بگذارد. همه‌پرسی استقلال کردستان عراق در سال ۲۰۱۷ نمونه‌ای روشن از چنین سازوکاری بود. این رویداد نشان داد که طرح استقلال در یک بخش از جغرافیای کردی می‌تواند به سرعت به موضوعی امنیتی برای کشورهای همسایه تبدیل شود. تحلیل‌های مربوط به شکست همه‌پرسی نیز نشان می‌دهد که مخالفت هم‌زمان ایران، ترکیه، دولت مرکزی عراق و بخش مهمی از جامعه بین‌المللی، هزینه‌های تحقق استقلال را به سطحی رساند که اقلیم نتوانست نتیجه همه‌پرسی را به تأسیس یک دولت مستقل تبدیل کند (Eslami, 2018). این تجربه، اهمیت ساختار منطقه‌ای قدرت در تعیین سرنوشت جنبش‌های قومی را آشکار می‌کند.

مفهوم دیگری که در این زمینه اهمیت دارد، «توازن تهدید» است. ایران و ترکیه با وجود رقابت‌ها و اختلافات منطقه‌ای، در برابر احتمال استقلال کردستان عراق در مواردی منافع امنیتی مشترکی پیدا کرده‌اند. علت این امر آن است که تأسیس یک دولت کردی مستقل می‌توانست بر محاسبات گروه‌های کردی در هر دو کشور اثر بگذارد و مسئله مرزهای سیاسی را دوباره مطرح کند. بررسی روابط ایران و ترکیه در پرتو همه‌پرسی استقلال اقلیم نشان می‌دهد که تهدید ناشی از احتمال تغییر مرزها زمینه‌ای برای همگرایی نسبی دو کشور ایجاد کرد (Padrovorand & Zanganeh, 2019). این امر نشان می‌دهد که فعالیت گروه‌های جدایی‌طلب را باید در سطح «مجموعه امنیتی منطقه‌ای»

درک کرد؛ یعنی تحولات امنیتی یک کشور به سرعت بر کشورهای پیرامونی اثر می‌گذارد و دولت‌ها ناگزیرند سیاست خود را بر اساس واکنش دیگر بازیگران منطقه‌ای تنظیم کنند.

در این چارچوب، عامل خارجی زمانی اثرگذار می‌شود که بتواند از فرصت‌های ناشی از شکاف‌های داخلی استفاده کند. پژوهش نظری درباره مداخله خارجی، هویت و جنگ داخلی نشان می‌دهد که مداخله قدرت‌های بیرونی می‌تواند هویت‌های سیاسی را برجسته‌تر کند، دسترسی بازیگران محلی به منابع را تغییر دهد و انگیزه آنان را برای ادامه منازعه افزایش دهد (Sambanis et al., 2020). حمایت خارجی ممکن است مستقیم و آشکار باشد، مانند تأمین سلاح یا آموزش نظامی، یا غیرمستقیم و سیاسی باشد، مانند ایجاد مشروعیت بین‌المللی، فراهم کردن امکان فعالیت رسانه‌ای، اعمال فشار بر دولت مرکزی یا ایجاد فضای امن در کشور همسایه. اهمیت این مسئله در آن است که گروه‌های کوچک و محدود داخلی بدون برخورداری از پشتیبانی خارجی معمولاً با محدودیت جدی منابع و جغرافیا مواجه‌اند، در حالی که دسترسی به قلمرو خارجی می‌تواند امکان استقرار پایگاه، آموزش نیرو، جذب عضو و حفظ سازمان را فراهم کند.

در مورد غرب ایران، اقلیم کردستان عراق به دلیل موقعیت جغرافیایی خود نقشی تعیین‌کننده در این فرایند داشته است. شکل‌گیری ساختار خودمختار کردی در شمال عراق از دهه ۱۹۹۰ و تثبیت رسمی جایگاه فدرال آن پس از ۲۰۰۳ موجب شد که جغرافیای سیاسی پیرامون ایران دچار تغییر شود. پیش از آن، حکومت مرکزی عراق می‌توانست در دوره‌هایی کنترل مستقیم بیشتری بر مناطق شمالی اعمال کند، اما پس از ایجاد منطقه خودگردان و سپس اقلیم فدرال، بازیگران کردی توانستند ظرفیت‌های سیاسی و امنیتی گسترده‌تری به دست آورند. این وضعیت برای گروه‌های کرد ایرانی نیز فرصت‌هایی ایجاد کرد تا بیرون از قلمرو ایران حضور سازمان‌یافته داشته باشند. مطالعه پیامدهای منطقه‌ای استقلال احتمالی کردستان عراق نشان می‌دهد که ایران از جمله کشورهایی بود که بیشترین حساسیت را نسبت به پیامدهای سرریز قومی چنین تحولی داشت (Nader et al., 2016).

در کنار این عامل جغرافیایی، سابقه تاریخی سازمان‌های کردی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. حزب دموکرات کردستان ایران یکی از قدیمی‌ترین سازمان‌های سیاسی کردی است و در تحولات دهه‌های مختلف نقش داشته است. سابقه این حزب، از دوره جمهوری مهاباد تا سال‌های پس از انقلاب اسلامی، نشان می‌دهد که مسئله رهبری، سازمان‌دهی و رابطه با دولت‌های خارجی همواره از عناصر مهم در تحولات آن بوده است. روایت‌های مربوط به زندگی و رهبری عبدالرحمن قاسملو نیز نشان می‌دهد که حزب دموکرات تلاش داشت فعالیت کردی را در قالب یک جنبش سیاسی سازمان‌یافته و دارای ارتباطات خارجی مطرح کند (Bahrami, 2003). از سوی دیگر، مطالعه انتقادی رهبری جنبش کردی در ایران بر این نکته تأکید می‌کند که تحولات این جنبش را نمی‌توان تنها نتیجه فشار دولت مرکزی دانست، بلکه رقابت‌های درون‌گروهی، برداشت‌های متفاوت از خودمختاری و استقلال و انتخاب راهبردهای سیاسی و نظامی نیز در آن مؤثر بوده‌اند (Yusefi, 2024).

کومله نیز در فضای سیاسی کردستان ایران دارای سابقه طولانی است و به‌ویژه در سال‌های نخست پس از انقلاب به یکی از بازیگران مهم منازعه مسلحانه تبدیل شد. گرایش‌های چپ و مارکسیستی بخش‌هایی از این جریان، نوع نگاه آن به دولت مرکزی و ارتباطات آن با گروه‌های اپوزیسیون سبب شد که فعالیت کومله از سطح یک مطالبه قومی صرف فراتر رود و با منازعات گسترده‌تر سیاسی جمهوری اسلامی پیوند پیدا کند. در دوره‌های بعد، انشعاب‌های سازمانی متعدد موجب شد عنوان کومله به جریان‌هایی با مواضع متفاوت اطلاق شود. همین مسئله نشان می‌دهد که استفاده از یک عنوان واحد برای همه تشکل‌های کردی می‌تواند گمراه‌کننده باشد. با وجود این، استمرار حضور بخش‌هایی از این سازمان‌ها در اقلیم کردستان عراق یکی از عناصر مهم در حفظ ظرفیت تشکیلاتی آنان بوده است.

پژاک در مقایسه با حزب دموکرات و کومله سازمان جدیدتری محسوب می‌شود و ارتباط ایدئولوژیک و تشکیلاتی آن با مجموعه سازمانی مرتبط با حزب کارگران کردستان، به مسئله فعالیت مسلحانه کردی در غرب ایران بعدی فرامرزی داده است. موقعیت جغرافیایی

کوهستانی مرز ایران و عراق و امکان استفاده از مناطق صعب‌العبور، قابلیت تحرک گروه‌های مسلح را افزایش داده است. چنین محیطی سبب می‌شود که کنترل کامل مرز صرفاً با ابزار نظامی امکان‌پذیر نباشد و تحولات سیاسی در اقلیم کردستان عراق نیز به صورت مستقیم بر سطح فعالیت این گروه‌ها اثر بگذارد. از همین رو، تعامل ایران با دولت مرکزی عراق و حکومت اقلیم بخشی از راهبرد کنترل تهدیدات مرزی محسوب می‌شود.

در کنار عوامل سیاسی، شرایط اجتماعی و اقتصادی مناطق مرزی نیز در میزان آسیب‌پذیری در برابر فعالیت گروه‌های افراطی اهمیت دارد. تفاوت سطح توسعه، احساس محرومیت، ادراک تبعیض، محدودیت فرصت‌های اقتصادی و ضعف ارتباط نهادی با مرکز می‌تواند در برخی شرایط به افزایش ظرفیت بسیج سیاسی کمک کند. این متغیرها لزوماً به جدایی‌طلبی منجر نمی‌شوند، اما زمانی که گروه‌های سازمان‌یافته و بازیگران خارجی برای تبدیل نارضایتی اجتماعی به مطالبه سیاسی تلاش می‌کنند، ممکن است اهمیت بیشتری پیدا کنند. از این رو، تحلیل امنیتی صرف که تمام نارضایتی‌های قومی را محصول تحریک خارجی بداند، نمی‌تواند پیچیدگی مسئله را توضیح دهد. در مقابل، نادیده گرفتن نقش بازیگران خارجی نیز به همان اندازه ناقص است، زیرا تجربه تاریخی جنبش کردی نشان می‌دهد که دسترسی به حمایت خارجی یا محیط پیرامونی مساعد می‌تواند توان عملیاتی گروه‌های سیاسی و مسلح را به طور محسوس افزایش دهد.

بنابراین، مبنای نظری پژوهش حاضر بر تعامل سه سطح استوار است: سطح داخلی شامل ساختار سیاسی، توسعه منطقه‌ای و مطالبات هویتی؛ سطح منطقه‌ای شامل تحولات کردستان عراق و شبکه‌های فرامرزی کردی؛ و سطح فرامنطقه‌ای شامل راهبرد قدرت‌هایی نظیر ایالات متحده. در این چارچوب، عامل خارجی نه خالق مطلق شکاف قومی، بلکه بازیگری است که می‌تواند شکاف موجود را فعال، تشدید یا جهت‌دهی کند. این برداشت امکان می‌دهد که در ادامه، فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب و نقش آمریکا در ارتباط با آنها بدون فروکاستن مسئله به یک علت واحد بررسی شود.

گروه‌های تجزیه‌طلب در غرب ایران و ابعاد منطقه‌ای فعالیت آنها

فعالیت گروه‌های کردی مخالف جمهوری اسلامی ایران دارای سابقه‌ای طولانی‌تر از تحولات اخیر منطقه است و برای فهم وضعیت کنونی باید آن را در بستر تاریخی جنبش کردی بررسی کرد. جنبش سیاسی کرد در ایران از آغاز قرن بیستم اشکال متفاوتی به خود گرفته است و در مقاطع ضعف دولت مرکزی یا تغییرات بنیادین سیاسی فرصت بیشتری برای ظهور یافته است. تجربه جمهوری مهاباد، فعالیت حزب دموکرات کردستان و سپس حضور احزاب کردی در سال‌های نخست پس از انقلاب اسلامی نمونه‌هایی از این روند هستند. بررسی تاریخی جنبش کردی نشان می‌دهد که مسئله خودمختاری، رابطه با حکومت مرکزی، مشارکت سیاسی و تعریف جایگاه کردستان در ساختار ایران در دوره‌های مختلف از محورهای اصلی منازعه بوده است (Kouchera, 2000). با این حال، جنبش کردی یک جریان یکدست نبوده و اختلاف میان گروه‌ها درباره میزان استقلال‌خواهی، نوع ساختار سیاسی مطلوب، ایدئولوژی و شیوه مبارزه همواره وجود داشته است.

حزب دموکرات کردستان ایران از مهم‌ترین سازمان‌هایی است که در تاریخ سیاسی کردستان ایران نقش داشته است. این حزب در دوره‌های مختلف از شعار خودمختاری در چارچوب ایران تا مواضع گسترده‌تر قومی استفاده کرده و مبارزه سیاسی و مسلحانه را در کنار یکدیگر دنبال کرده است. تجربه رهبری عبدالرحمن قاسملو نشان‌دهنده تلاش برای معرفی مسئله کردستان ایران در سطح بین‌المللی و ایجاد ارتباط با محافل سیاسی خارجی بود (Bahrami, 2003). در عین حال، فعالیت حزب دموکرات همواره تحت تأثیر شرایط منطقه‌ای قرار داشته است؛ از روابط ایران و عراق گرفته تا تحول ساختار سیاسی کردستان عراق. پس از استقرار پایگاه‌های گروه‌های مخالف ایرانی در شمال عراق، جغرافیای اقلیم به فضای مهمی برای حفظ سازمان، آموزش نیرو و فعالیت سیاسی تبدیل شد. این وابستگی جغرافیایی سبب شده است که سطح فعالیت حزب تا حدی به روابط تهران، بغداد و اربیل و نیز فشار دولت‌های منطقه‌ای وابسته باشد.

کومله نیز از دیگر جریان‌هایی است که در دهه‌های گذشته در کردستان ایران فعالیت داشته است. این سازمان در سال‌های نخست انقلاب اسلامی از ظرفیت قابل توجهی برای بسیج سیاسی و مسلحانه برخوردار شد و درگیری‌های نظامی میان نیروهای آن و دولت مرکزی بخش مهمی از بحران کردستان در آن دوره را تشکیل داد. پژوهش مربوط به ظهور و افول جنبش کردی در سال‌های ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۸ نشان می‌دهد که ساختار سیاسی متزلزل پس از انقلاب، ضعف اولیه نهادهای دولتی در برخی مناطق و سازمان‌یافتگی احزاب کردی امکان گسترش منازعه را فراهم کرد (Jalaeipour, 2006). با تثبیت دولت مرکزی، افزایش توان نظامی و تغییر محیط منطقه‌ای، بخش عمده این گروه‌ها ناچار به عقب‌نشینی به خارج از مرزهای ایران شدند. همین انتقال جغرافیایی آغاز مرحله‌ای بود که در آن وابستگی گروه‌های مسلح به محیط سیاسی کردستان عراق افزایش یافت.

در سال‌های بعد، ظهور پژاک بعد تازه‌ای به این مسئله افزود. این سازمان از نظر گفتمان و ساختار سیاسی با شبکه بزرگ‌تر جنبش وابسته به پ.ک.ک ارتباط دارد و فعالیت آن سبب شد امنیت مرزی ایران بیش از گذشته با منازعات کردی ترکیه، عراق و سوریه پیوند پیدا کند. در چنین شبکه‌ای، مرزهای رسمی دولت‌ها قادر نیستند جریان نیرو، ایدئولوژی و تجربه سازمانی را به طور کامل محدود کنند. تحولات یک بخش از این شبکه می‌تواند بر سایر بخش‌ها اثرگذار باشد. این مسئله به‌ویژه پس از جنگ داخلی سوریه و افزایش نقش نیروهای کرد در شمال و شمال شرق این کشور اهمیت یافت، زیرا حمایت مستقیم آمریکا از نیروهای کرد سوری نشان داد که گروه‌های کردی می‌توانند در شرایط خاص به شریک امنیتی یک قدرت بزرگ تبدیل شوند. مطالعه رابطه ایالات متحده و نیروهای دموکراتیک سوریه نشان می‌دهد که این همکاری بیش از آنکه بر تعهد بلندمدت آمریکا به اهداف ملی‌گرایانه کردی استوار باشد، محصول هم‌پوشانی مقطعی منافع امنیتی بوده است (Maguire, 2020). همین تجربه برای گروه‌های کردی در سایر کشورها واجد اهمیت روانی و سیاسی بود، زیرا نشان داد همکاری با یک قدرت خارجی می‌تواند دسترسی به منابع و حمایت سیاسی را افزایش دهد.

اقلیم کردستان عراق مهم‌ترین محیط منطقه‌ای تأثیرگذار بر گروه‌های کردی مخالف ایران است. شکل‌گیری منطقه خودگردان کردی پس از جنگ خلیج فارس و سپس تثبیت نظام فدرالی عراق پس از ۲۰۰۳، شرایطی ایجاد کرد که احزاب کردی بتوانند سطح قابل توجهی از استقلال سیاسی و امنیتی را تجربه کنند. برای گروه‌های کرد ایرانی نیز اقلیم به فضایی برای استقرار تشکیلاتی تبدیل شد. این وضعیت پیچیدگی خاصی برای حکومت اقلیم ایجاد کرده است، زیرا از یک سو رهبران کردی عراق دارای روابط قومی و تاریخی با احزاب کرد ایرانی بوده‌اند و از سوی دیگر ناگزیرند روابط رسمی خود با جمهوری اسلامی ایران را حفظ کنند. همین تعارض سبب شده است که حکومت اقلیم در دوره‌هایی با محدود کردن فعالیت نظامی گروه‌های مخالف ایران موافقت کند و در دوره‌هایی دیگر کنترل محدودتری بر آنها اعمال کند.

همه‌پرسی استقلال سال ۲۰۱۷ نقطه اوج گرایش استقلال‌طلبانه اقلیم بود. رهبری وقت اقلیم استدلال می‌کرد که تجربه چند دهه‌ای روابط دشوار با بغداد و تغییر ساختار عراق، ضرورت تعیین حق سرنوشت کردها را افزایش داده است. بارزانی پیش از برگزاری همه‌پرسی اعلام کرد که تصمیم برای رأی‌گیری استقلال برگشت‌ناپذیر است (Barzani, 2017). با این حال، نتیجه سیاسی همه‌پرسی با انتظارات رهبران اقلیم فاصله زیادی داشت. مخالفت دولت مرکزی عراق، ایران، ترکیه و بخش عمده جامعه بین‌المللی، همراه با اقدامات نظامی بغداد در کرکوک، ظرفیت اقلیم برای تبدیل رأی مردم به استقلال عملی را محدود کرد. تحلیل علل شکست این فرایند نشان می‌دهد که عدم برخورداری از اجماع منطقه‌ای و بین‌المللی و شکاف‌های داخلی میان احزاب کردی از عوامل اصلی ناکامی پروژه استقلال بودند (Eslami, 2018).

اهمیت این رویداد برای غرب ایران در آن بود که استقلال اقلیم می‌توانست یک الگوی سیاسی جدید در مجاورت مرزهای ایران ایجاد کند. تحلیل پیامدهای استقلال احتمالی کردستان عراق نشان داده است که تشکیل یک دولت کردی مستقل می‌توانست تأثیر مهمی بر کردهای ایران، ترکیه و سوریه داشته باشد و به بازتعریف مطالبات ملی‌گرایانه در این کشورها منجر شود (Nader et al., 2016). ایران از همین منظر

با همه‌پرسی مخالفت کرد و حفظ تمامیت ارضی عراق را بخشی از ثبات منطقه‌ای تلقی نمود. گزارش‌های آن دوره نشان می‌داد که تهران استقلال کردستان را در تقاطع نگرانی‌های مربوط به تمامیت ارضی، نفوذ منطقه‌ای و احتمال تقویت گروه‌های مخالف کردی ارزیابی می‌کرد (Hawramy, 2017).

همه‌پرسی در عین حال نشان داد که قدرت‌های خارجی همواره از استقلال کردی حمایت نمی‌کنند. ایالات متحده که پس از ۲۰۰۳ روابط نزدیکی با حکومت اقلیم داشت، با زمان‌بندی و شکل برگزاری همه‌پرسی استقلال مخالفت کرد. این مسئله اهمیت زیادی برای تحلیل سیاست آمریکا دارد، زیرا نشان می‌دهد واشنگتن از مسئله کرد بر اساس محاسبات ژئوپلیتیکی خود استفاده می‌کند و حمایت آن از بازیگران کردی الزاماً به حمایت از تشکیل کشور مستقل کردستان منجر نمی‌شود. تجربه روابط آمریکا با کردهای عراق و سوریه بیانگر سیاستی عمل‌گرایانه است که در آن حمایت از بازیگران کردی تا جایی ادامه می‌یابد که با اهداف بزرگ‌تر آمریکا در منطقه همسو باشد. از این منظر، گروه‌های کردی برای واشنگتن می‌توانند شریک امنیتی، ابزار فشار یا عنصر موازنه‌ساز باشند، اما تصمیم نهایی آمریکا تابع منافع منطقه‌ای خود این کشور است.

ابعاد منطقه‌ای فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب زمانی آشکارتر می‌شود که به رابطه میان تحولات عراق، سوریه و ترکیه توجه شود. موفقیت نظامی یا سیاسی یک سازمان کردی در یکی از کشورهای منطقه می‌تواند بر روحیه، گفتمان و شیوه سازمان‌دهی گروه‌های مشابه اثر بگذارد. ایجاد ساختارهای خودگردان کردی در شمال سوریه، گسترش نقش پ.ک.ک و شاخه‌های مرتبط با آن و استمرار قدرت اقلیم کردستان عراق همگی ظرفیت تصور یک فضای سیاسی فرامرزی کردی را تقویت کرده‌اند. این امر الزاماً به معنای وجود یک فرماندهی واحد یا هدف مشترک برای همه گروه‌ها نیست؛ اختلافات میان احزاب کردی گاه بسیار عمیق است. با این حال، از منظر امنیتی، وجود چند قلمرو با درجات مختلف خودمختاری کردی می‌تواند بر افق سیاسی سازمان‌های مخالف دولت‌های منطقه اثرگذار باشد.

به این ترتیب، گروه‌های تجزیه‌طلب فعال در غرب ایران را نمی‌توان صرفاً بازیگرانی داخلی دانست. استمرار فعالیت بسیاری از آنها به امکان حضور در قلمرو کشورهای همسایه، شبکه‌های کردی منطقه‌ای و محیط سیاسی پیرامونی وابسته است. در عین حال، نمی‌توان این گروه‌ها را صرفاً ساخته قدرت‌های خارجی تلقی کرد، زیرا برخی از آنها دارای سابقه تاریخی، پایگاه اجتماعی محدود اما واقعی و گفتمان سیاسی مستقل بوده‌اند. مسئله اصلی آن است که محیط خارجی ظرفیت آنها را برای ادامه فعالیت افزایش داده و در مقاطع خاص، حمایت یا رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای توانسته است نقش تعیین‌کننده‌ای در سطح فعالیت آنها ایفا کند. همین نقطه، زمینه ورود به تحلیل نقش ایالات متحده را فراهم می‌سازد.

نقش عوامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب با تأکید بر ایالات متحده آمریکا

مداخله قدرت‌های خارجی در مسائل قومی خاورمیانه سابقه‌ای طولانی دارد و منحصر به ایالات متحده نیست. قدرت‌های بزرگ در دوره‌های مختلف از شکاف‌های قومی و مذهبی به عنوان ابزار نفوذ، فشار یا ایجاد موازنه در برابر دولت‌های رقیب استفاده کرده‌اند. آنچه در دوره معاصر اهمیت بیشتری یافته، افزایش ظرفیت بازیگران غیردولتی برای برقراری ارتباط مستقیم با قدرت‌های خارجی است. در چنین شرایطی، گروه‌های قومی و سیاسی ممکن است از طریق رسانه‌ها، نهادهای بین‌المللی، سازمان‌های غیردولتی، لابی‌های سیاسی و شبکه‌های امنیتی به بازیگرانی فراتر از مرزهای کشور خود متصل شوند. مداخله خارجی نیز دیگر الزاماً به معنای حضور نظامی مستقیم نیست، بلکه مجموعه‌ای از ابزارهای سیاسی، مالی، اطلاعاتی، رسانه‌ای و دیپلماتیک را شامل می‌شود. مطالعات مربوط به مداخله خارجی در منازعات داخلی نشان می‌دهد که چنین مداخلاتی می‌توانند هویت‌های گروهی را سیاسی‌تر کرده و هزینه ادامه منازعه را برای بازیگران غیردولتی کاهش دهند (Sambanis et al., 2020).

در تحلیل نقش آمریکا باید میان سیاست عمومی این کشور در خاورمیانه و سیاست خاص آن در قبال کردها تمایز گذاشت. واشنگتن در دهه‌های مختلف رویکرد واحد و ثابتی در قبال جنبش‌های کردی نداشته است. در عراق، کردها در دوره‌هایی به عنوان متحدان بالقوه در برابر بغداد اهمیت یافتند و پس از ۲۰۰۳ به یکی از شرکای اصلی آمریکا در ساختار سیاسی جدید عراق تبدیل شدند. در سوریه نیز مبارزه با داعش زمینه همکاری مستقیم آمریکا با نیروهای کرد را فراهم کرد. بررسی شراکت آمریکا با نیروهای دموکراتیک سوریه نشان می‌دهد که این همکاری نمونه‌ای از سیاست استفاده از نیروی نیابتی محلی برای تحقق اهداف امنیتی با هزینه مستقیم کمتر بود (Maguire, 2020). در مقابل، آمریکا در همه‌پرسی استقلال کردستان عراق در سال ۲۰۱۷ از تشکیل فوری یک دولت کردی مستقل حمایت نکرد، زیرا چنین اقدامی می‌توانست روابط واشنگتن با بغداد، ترکیه و سایر متحدان منطقه‌ای را با بحران مواجه کند.

این رفتار متغیر نشان می‌دهد که سیاست آمریکا نسبت به کردها بیش از آنکه بر حمایت اصولی از استقلال کردی استوار باشد، تابع محاسبه منافع ملی ایالات متحده است. کردها زمانی از حمایت گسترده‌تر برخوردار می‌شوند که بتوانند در تحقق یک هدف امنیتی آمریکا نقش ایفا کنند و زمانی که مطالبات آنان با ملاحظات کلان منطقه‌ای واشنگتن تعارض پیدا کند، سطح حمایت کاهش می‌یابد. همین ویژگی سیاست آمریکا برای تحلیل رابطه این کشور با گروه‌های کرد ایرانی نیز اهمیت دارد. وجود گروه‌های مخالف جمهوری اسلامی در نزدیکی مرزهای ایران می‌تواند از منظر واشنگتن به عنوان یکی از ابزارهای بالقوه فشار بر تهران مطرح باشد، حتی اگر آمریکا رسماً از پروژه تجزیه ایران حمایت نکند. تفاوت میان «حمایت از یک گروه مخالف» و «حمایت از جدایی سرزمینی» در اینجا بسیار مهم است.

محیط ایجادشده پس از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ به طور غیرمستقیم ظرفیت فعالیت گروه‌های کرد ایرانی را افزایش داد. سقوط حکومت بعث، گسترش قدرت احزاب کردی عراق و تثبیت اقلیم کردستان سبب شد منطقه‌ای در مجاورت مرزهای ایران شکل گیرد که دولت مرکزی عراق کنترل مستقیم محدودی بر آن داشت. روابط گسترده آمریکا با رهبران اقلیم نیز بر اهمیت ژئوپلیتیکی این منطقه افزود. تحلیل پیامدهای منطقه‌ای کردستان مستقل نشان می‌دهد که گسترش خودمختاری کردی در عراق می‌توانست بر محیط امنیتی ایران اثر بگذارد، زیرا گروه‌های مخالف ایرانی از یک قلمرو هم‌قوم و نسبتاً امن در مجاورت مرز بهره‌مند می‌شدند (Nader et al., 2016). در نتیجه، حتی در نبود شواهد مربوط به حمایت مستقیم آمریکا از تمام فعالیت‌های این گروه‌ها، ساختار منطقه‌ای ایجادشده در پی مداخله آمریکا در عراق ظرفیت عملیاتی آنان را افزایش داد.

عامل دوم، استفاده از گروه‌های غیردولتی به عنوان ابزار فشار ژئوپلیتیکی است. سیاست خارجی آمریکا در خاورمیانه بارها نشان داده است که واشنگتن برای کاهش هزینه‌های مداخله مستقیم به همکاری با بازیگران محلی متوسل می‌شود. نیروهای کرد سوری نمونه آشکاری از این سیاست هستند. همکاری آمریکا با آنان در مبارزه با داعش به نیروهای محلی امکان داد از پشتیبانی هوایی، تسلیحاتی و آموزشی گسترده برخوردار شوند، در حالی که آمریکا نیز بدون اعزام نیروی زمینی در مقیاس وسیع توانست اهداف عملیاتی خود را دنبال کند (Maguire, 2020). چنین الگویی موجب شده است که از نگاه دولت‌های منطقه، رابطه آمریکا با گروه‌های قومی صرفاً یک همکاری تاکتیکی دیده نشود، بلکه به عنوان ظرفیتی برای اعمال فشار سیاسی و امنیتی ارزیابی شود.

در مورد ایران، سیاست مهار و فشار بر جمهوری اسلامی طی دهه‌های اخیر اشکال مختلفی داشته است. تحریم اقتصادی، انزوای دیپلماتیک، حمایت از اپوزیسیون، فشار حقوق بشری و تقویت حضور نظامی آمریکا در پیرامون ایران بخشی از این راهبرد بوده‌اند. مناطق کردنشین نیز به دلیل موقعیت مرزی و وجود گروه‌های مخالف، می‌توانند در چارچوب چنین راهبردی اهمیت پیدا کنند. استفاده از مسائل قومی برای ایجاد فشار بر دولت مرکزی زمانی مؤثرتر می‌شود که گروه‌های مخالف بتوانند نارضایتی‌های محلی را به گفتمان سیاسی ضدحکومتی

پیوند دهند. با این حال، نسبت دادن هر نوع اعتراض یا مطالبه قومی به دخالت آمریکا تحلیلی دقیق نیست و می‌تواند تمایز میان نارضایتی اجتماعی واقعی و فعالیت سازمان‌های مسلح مورد حمایت خارجی را از بین ببرد.

تجربه اعتراضات و جنبش‌های اجتماعی در ایران نیز نشان داده است که بازنمایی رسانه‌ای وقایع می‌تواند به بخشی از منازعه سیاسی تبدیل شود. بررسی نحوه بازنمایی جنبش‌های اجتماعی ایران در رسانه‌ها نشان می‌دهد که چارچوب‌بندی رسانه‌ای می‌تواند بر برداشت مخاطبان از ماهیت اعتراض، هویت بازیگران و مشروعیت حکومت یا مخالفان اثر بگذارد (Karabıyık, 2023). در مورد مناطق قومی، این مسئله حساس‌تر است، زیرا پوشش رسانه‌ای ممکن است مطالبات محلی را در چارچوب «حق تعیین سرنوشت»، «سرکوب اقلیت‌ها» یا «منازعه مرکز و پیرامون» بازتعریف کند. بنابراین، حمایت خارجی لزوماً به شکل تأمین سلاح ظاهر نمی‌شود؛ حمایت رسانه‌ای و سیاسی نیز می‌تواند به افزایش دیده‌شدن گروه‌های مخالف و ارتقای جایگاه آنها در فضای بین‌المللی منجر شود.

عامل سوم، رابطه میان آمریکا و اقلیم کردستان عراق است. اقلیم از زمان شکل‌گیری ساختار خودگردان تا امروز یکی از متحدان مهم غرب در عراق بوده است. این رابطه بر ظرفیت اقلیم برای حفظ استقلال نسبی از دولت مرکزی تأثیر گذاشته و به رهبران کردی امکان داده است روابط خارجی گسترده‌ای برقرار کنند. در عین حال، همین ساختار محیط مناسبی برای استقرار گروه‌های کرد ایرانی فراهم کرده است. همه‌پرسی ۲۰۱۷ نشان داد که رهبران اقلیم تا چه اندازه به دنبال تبدیل خودمختاری به استقلال بودند. بارزانی در آن مقطع بر عزم خود برای برگزاری همه‌پرسی تأکید داشت (Barzani, 2017)، اما مخالفت آمریکا با استقلال فوری نشان داد که واشنگتن میان حمایت از اقلیم و حمایت از تجزیه عراق تفاوت قائل است. این تجربه برای تحلیل سیاست آمریکا در برابر ایران نیز مهم است: ایالات متحده ممکن است وجود گروه‌های قومی مخالف را به عنوان اهرم فشار مفید بداند، بدون آنکه الزاماً خواهان تشکیل واحدهای سیاسی مستقل جدید باشد.

عامل چهارم، رقابت منطقه‌ای با جمهوری اسلامی ایران است. پس از ۲۰۰۳، ایران به یکی از بازیگران مهم عراق تبدیل شد و روابط گسترده‌ای با دولت بغداد، احزاب شیعی و بخشی از نیروهای کردی برقرار کرد. افزایش نفوذ ایران از نگاه آمریکا چالشی برای نظم مطلوب واشنگتن در عراق محسوب می‌شد. در چنین فضایی، تقویت بازیگران محلی مستقل از تهران می‌توانست در سیاست موازنه‌ای آمریکا اهمیت یابد. کردستان عراق به دلیل روابط نزدیک با غرب و سطح بالاتر استقلال از بغداد، یکی از حوزه‌هایی بود که آمریکا می‌توانست در آن نفوذ بیشتری حفظ کند. بنابراین، رقابت تهران و واشنگتن در عراق به طور غیرمستقیم بر محیط فعالیت گروه‌های کرد ایرانی نیز اثر گذاشت.

با این حال، تحلیل همه‌پرسی استقلال نشان می‌دهد که منافع ایران و ترکیه در برابر تجزیه عراق در مواردی همسو شده است. مطالعه توازن تهدید میان دو کشور نشان داده است که احتمال تشکیل کردستان مستقل باعث شد تهران و آنکارا با وجود اختلافات گسترده منطقه‌ای، در حفظ تمامیت ارضی عراق مواضع نزدیک‌تری اتخاذ کنند (Padrovorand & Zanganeh, 2019). این وضعیت نشان می‌دهد که سیاست‌های آمریکا در قبال مسئله کرد نمی‌تواند بدون توجه به واکنش قدرت‌های منطقه‌ای طراحی شود. هر نوع حمایت آشکار از تجزیه‌طلبی کردی می‌تواند ایران، ترکیه، عراق و سوریه را به همکاری بیشتر در برابر واشنگتن سوق دهد و هزینه‌های ژئوپلیتیکی زیادی ایجاد کند. از همین رو، سیاست آمریکا معمولاً در سطحی پایین‌تر از حمایت رسمی از جدایی‌طلبی باقی می‌ماند و بیشتر بر حفظ ارتباط با گروه‌ها و استفاده از آنها به عنوان ابزار فشار یا شریک تاکتیکی متمرکز می‌شود.

عامل پنجم، بعد روانی و الگویی تحولات کردی است. موفقیت یک جریان کردی در منطقه می‌تواند امید یا انتظار سیاسی گروه‌های مشابه را افزایش دهد. تشکیل اقلیم فدرال در عراق و ایجاد ساختار خودگردان در شمال سوریه نشان داد که گروه‌های کردی در شرایط بحرانی قادرند سطحی از خودمختاری سیاسی به دست آورند. بررسی علل و تأثیرات همه‌پرسی استقلال نشان داده است که این رویداد محصول احساس تاریخی محرومیت، فرصت سیاسی ایجادشده پس از ۲۰۰۳ و تصور امکان تبدیل دستاوردهای فدرالی به استقلال بود (Changfeng

& Temitayo, 2018). این الگو می‌تواند برای گروه‌های کرد ایرانی نیز الهام‌بخش باشد، به‌ویژه هنگامی که از سوی بازیگران خارجی حمایت سیاسی یا رسانه‌ای دریافت می‌کنند.

از سوی دیگر، شکست همه‌پرسی ۲۰۱۷ محدودیت‌های سیاست مبتنی بر اتکای بیش از حد به حمایت خارجی را آشکار کرد. اقلیم کردستان از روابط گسترده با آمریکا و غرب برخوردار بود، اما هنگامی که استقلال با منافع گسترده‌تر قدرت‌های بین‌المللی در تعارض قرار گرفت، حمایت خارجی کافی برای تحقق آن فراهم نشد. تحلیل شکست همه‌پرسی بر نقش شکاف‌های درونی کردها، مخالفت منطقه‌ای و فقدان حمایت بین‌المللی مؤثر تأکید دارد (Eslami, 2018). این تجربه برای گروه‌های تجزیه‌طلب ایرانی نیز حاوی یک پیام مهم است: قدرت‌های خارجی ممکن است از آنها در دوره‌هایی به عنوان ابزار فشار استفاده کنند، اما تعهد آنان به اهداف نهایی این گروه‌ها تضمین‌شده نیست.

در مجموع، نقش آمریکا را می‌توان در چند سطح به هم پیوسته تحلیل کرد: ایجاد ساختار ژئوپلیتیکی جدید در عراق پس از ۲۰۰۳، برقراری روابط نزدیک با اقلیم کردستان، استفاده از گروه‌های کردی به عنوان شریک تاکتیکی در سایر بحران‌های منطقه، حمایت سیاسی و رسانه‌ای از مخالفان جمهوری اسلامی و حفظ امکان بهره‌گیری از شکاف‌های قومی در چارچوب سیاست فشار بر تهران. این نقش لزوماً در همه موارد به حمایت مستقیم از عملیات مسلحانه منجر نمی‌شود و برای اثبات هر مورد مشخص نیاز به اسناد مستقل وجود دارد. با این حال، از منظر راهبردی می‌توان گفت حضور گسترده آمریکا در محیط پیرامونی ایران و روابط این کشور با بازیگران کردی، فرصت‌های بیشتری برای فعالیت گروه‌های مخالف ایجاد کرده و حساسیت امنیتی جمهوری اسلامی نسبت به تحولات غرب کشور را افزایش داده است.

پیامدهای امنیتی مداخله خارجی و الزامات مواجهه با آن

تأثیر فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را نمی‌توان صرفاً با معیار تعداد عملیات‌های مسلحانه یا سطح تهدید نظامی سنجید. چنین گروه‌هایی حتی در شرایطی که توانایی تصرف و حفظ قلمرو را ندارند، می‌توانند از طریق ایجاد ناامنی محدود در مناطق مرزی، عملیات تبلیغاتی، جذب نیروی انسانی، ایجاد هزینه امنیتی و برجسته‌سازی شکاف‌های قومی بر محیط سیاسی اثر بگذارند. اهمیت تهدید آنها بیش از آنکه از امکان واقعی تجزیه فوری سرزمین ناشی شود، به قابلیت تبدیل مطالبات اجتماعی به منازعه امنیتی و پیوند دادن مسائل داخلی با رقابت قدرت‌های خارجی مربوط است. همین ویژگی سبب می‌شود که نحوه مواجهه با آنها نیازمند ترکیبی از سیاست‌های امنیتی، سیاسی، اجتماعی و توسعه‌ای باشد.

نخستین پیامد مداخله خارجی، افزایش ظرفیت بقا و بازتولید سازمانی گروه‌های مسلح است. سازمانی که صرفاً در داخل کشور فعالیت می‌کند، در برابر فشارهای امنیتی دولت محدودیت‌های بیشتری دارد، اما دسترسی به پناهگاه خارجی، امکان بازسازی نیرو و تشکیلات را فراهم می‌سازد. تجربه تاریخی احزاب کردی ایران نشان می‌دهد که عقب‌نشینی به خاک عراق در دوره‌هایی به بقای سازمانی آنها کمک کرده است. جنبش کردی ایران در دهه نخست پس از انقلاب با وجود کاهش تدریجی توان نظامی در داخل کشور، توانست بخشی از ظرفیت تشکیلاتی خود را خارج از مرزها حفظ کند (Jalaeipour, 2006). این مسئله اهمیت همکاری دولت‌های همسایه در کنترل گروه‌های مسلح را نشان می‌دهد.

دومین پیامد، بین‌المللی شدن مسائل داخلی است. هنگامی که یک گروه قومی بتواند موضوعات مربوط به حقوق، هویت یا سیاست داخلی را در سطح بین‌المللی مطرح کند، دولت مرکزی با محیط پیچیده‌تری مواجه می‌شود. رسانه‌های خارجی، سازمان‌های بین‌المللی، گروه‌های حقوق بشری و لابی‌های سیاسی می‌توانند به بازیگران مؤثر در نحوه بازنمایی منازعه تبدیل شوند. بررسی بازنمایی جنبش‌های اجتماعی ایران در رسانه‌های خارجی نشان داده است که انتخاب چارچوب خبری بر تصویر ارائه‌شده از دولت و مخالفان تأثیر می‌گذارد

(Karabıyık, 2023). بنابراین، بخشی از رقابت میان دولت و گروه‌های مخالف نه در میدان نظامی، بلکه در فضای رسانه‌ای و گفتمانی رخ می‌دهد.

سومین پیامد، افزایش حساسیت نسبت به تحولات اقلیم کردستان عراق است. هر تحول سیاسی در اقلیم، از تغییر روابط احزاب تا مسئله استقلال، می‌تواند در ایران بازتاب امنیتی پیدا کند. برگزاری همه‌پرسی استقلال در سال ۲۰۱۷ نگرانی ایران از شکل‌گیری الگوی جدیدی برای تغییر مرزهای منطقه را افزایش داد. موضع رهبران اقلیم در حمایت از استقلال (Barzani, 2017) و احتمال تأثیر آن بر سایر جوامع کردی سبب شد که تهران از سیاست حفظ تمامیت ارضی عراق حمایت کند. تحلیل‌های منطقه‌ای نیز نشان داده‌اند که استقلال کردستان می‌توانست بر ساختار روابط ایران با عراق و ترکیه تأثیر گسترده‌ای داشته باشد (Nader et al., 2016).

چهارمین پیامد، امکان شکل‌گیری چرخه امنیتی شدن مسئله قومی است. هنگامی که دولت مطالبات قومی را عمدتاً از منظر تهدید امنیتی ببیند، احتمال افزایش رویکردهای سخت‌گیرانه وجود دارد. در مقابل، اگر گروه‌های مخالف نیز هر اقدام امنیتی دولت را به عنوان شاهدی بر «سرکوب قومی» بازنمایی کنند، فرایندی از تشدید متقابل شکل می‌گیرد. بازیگران خارجی می‌توانند از چنین فضایی برای افزایش شکاف میان دولت و جامعه محلی استفاده کنند. در این شرایط، مدیریت مسئله مستلزم تمایز روشن میان مطالبات قانونی و اجتماعی مردم مناطق کردنشین و فعالیت گروه‌های مسلح است. هرچه این مرزبندی روشن‌تر باشد، توان گروه‌های تجزیه‌طلب برای معرفی خود به عنوان نماینده کل جامعه کردی کاهش می‌یابد.

پنجمین پیامد، افزایش هزینه‌های امنیت مرزی است. حضور گروه‌های مسلح در مناطق کوهستانی و نزدیک به مرز، دولت را ناگزیر می‌کند منابع نظامی و اطلاعاتی قابل توجهی برای کنترل مرز اختصاص دهد. این هزینه‌ها تنها مالی نیستند، بلکه می‌توانند بر توسعه اقتصادی، تجارت مرزی و زندگی روزمره ساکنان منطقه نیز اثر بگذارند. هرچه مرز بیشتر امنیتی شود، امکان مبادلات اقتصادی و ارتباطات عادی کاهش پیدا می‌کند و در شرایط نامناسب ممکن است خود این وضعیت به تشدید نارضایتی اجتماعی منجر شود. بنابراین، هدف سیاست امنیتی باید کاهش تهدید بدون تبدیل کردن کل جامعه مرزی به موضوع امنیتی باشد.

یکی از راهکارهای اساسی در این زمینه، افزایش توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق مرزی است. گروه‌های مخالف زمانی شانس بیشتری برای جذب نیرو دارند که بتوانند احساس محرومیت یا تبعیض را به گفتمان سیاسی خود پیوند دهند. توسعه متوازن، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، بهبود فرصت‌های شغلی و افزایش مشارکت محلی می‌تواند هزینه اجتماعی پیوستن به گروه‌های مسلح را بالا ببرد. از منظر سیاسی نیز افزایش امکان مشارکت قانونی و نمایندگی مطالبات محلی می‌تواند فضای فعالیت جریان‌هایی را که بر مبارزه مسلحانه تأکید دارند محدود کند. این راهبرد به معنای نادیده گرفتن تهدید خارجی نیست، بلکه بر کاهش آسیب‌پذیری داخلی در برابر مداخله خارجی تأکید دارد.

از سوی دیگر، سیاست منطقه‌ای فعال برای مدیریت رابطه با اقلیم کردستان عراق ضروری است. تجربه همه‌پرسی استقلال نشان داد که ایران می‌تواند از طریق همکاری با بغداد، آنکارا و حتی بخشی از احزاب کردی بر روندهای منطقه‌ای تأثیر بگذارد. بررسی توازن تهدید در روابط ایران و ترکیه نشان می‌دهد که نگرانی مشترک از استقلال‌طلبی کردی زمینه‌هایی برای همکاری امنیتی میان دو کشور فراهم کرده است (Padrovorand & Zanganeh, 2019). استمرار چنین همکاری‌هایی، در کنار گفت‌وگو با حکومت اقلیم، می‌تواند هزینه میزبانی از گروه‌های مسلح مخالف ایران را افزایش دهد.

در عین حال، باید از تبدیل مسئله کرد به یک مسئله صرفاً امنیتی خودداری شود. تاریخ جنبش کردی نشان داده است که برخوردهای صرفاً نظامی در صورت باقی ماندن زمینه‌های سیاسی و اجتماعی، قادر به از میان بردن کامل منازعه نیستند. بررسی تحولات رهبری جنبش کردی ایران نشان می‌دهد که این جنبش در طول زمان بارها دچار تغییر گفتمان، انشعاب و بازتعریف اهداف شده است (Yusefi, 2024).

وجود چنین تنوعی امکان تفکیک جریان‌های سیاسی از گروه‌های مسلح را فراهم می‌کند. سیاستی که تمام کنشگران کردی را در یک دسته قرار دهد، می‌تواند به تقویت روایت گروه‌های افراطی کمک کند.

در سطح بین‌المللی نیز ایران نیازمند رویکردی مستند برای مواجهه با ادعاهای مربوط به حمایت خارجی از گروه‌های مسلح است. از آنجا که بسیاری از ادعاهای امنیتی در فضای سیاسی و رسانه‌ای مطرح می‌شوند، اعتبار آنها به وجود شواهد قابل بررسی وابسته است. در مواردی که حمایت خارجی به صورت مالی، لجستیکی یا اطلاعاتی اثبات شود، طرح آن در مجامع بین‌المللی می‌تواند مشروعیت بیشتری داشته باشد. در مقابل، تعمیم حمایت آمریکا از کردهای سوری یا روابط آن با اقلیم کردستان به تمام گروه‌های کردی منطقه بدون ارائه شواهد مستقیم، از قدرت استدلال علمی می‌کاهد. تجربه همکاری آمریکا با نیروهای کرد سوری نشان می‌دهد که واشنگتن آمادگی استفاده از بازیگران کردی در راستای اهداف امنیتی خود را دارد (Maguire, 2020)، اما نوع و میزان این همکاری باید برای هر سازمان به طور جداگانه بررسی شود.

در نتیجه، مؤثرترین راهبرد در برابر مداخله خارجی ترکیب بازدارندگی امنیتی با کاهش آسیب‌پذیری داخلی است. اگر مناطق مرزی از توسعه، مشارکت سیاسی و احساس تعلق ملی بیشتری برخوردار باشند، قدرت بازیگران خارجی برای بهره‌برداری از شکاف‌های قومی کاهش می‌یابد. در مقابل، هرچه فاصله سیاسی و اجتماعی میان مرکز و پیرامون افزایش یابد، حمایت خارجی می‌تواند اثرگذاری بیشتری پیدا کند. این اصل در مورد غرب ایران اهمیت مضاعف دارد، زیرا جغرافیای فرامرزی جامعه کردی و وجود اقلیم کردستان عراق امکان ارتباط مستمر میان تحولات داخلی و محیط منطقه‌ای را فراهم ساخته است.

نتیجه‌گیری

بررسی نقش عامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب در غرب کشور نشان می‌دهد که مسئله کردستان ایران را نمی‌توان با یک عامل واحد توضیح داد. فعالیت گروه‌های مسلح و واگرا حاصل برهم‌کنش مجموعه‌ای از عوامل تاریخی، سیاسی، اجتماعی، جغرافیایی و منطقه‌ای است و مداخله خارجی در این میان نقش تشدیدکننده و تسهیل‌کننده دارد. وجود هویت قومی کردی، پیوندهای فرامرزی، سابقه تاریخی جنبش‌های سیاسی و مسلحانه، شرایط مناطق مرزی و تحولات دولت‌های همسایه زمینه‌هایی را شکل داده‌اند که بازیگران خارجی می‌توانند از آنها برای اعمال فشار بر جمهوری اسلامی ایران استفاده کنند.

تحلیل تاریخی نشان می‌دهد که فعالیت جریان‌های کردی در ایران ارتباط نزدیکی با میزان اقتدار دولت مرکزی و محیط منطقه‌ای داشته است. در دوره‌هایی که دولت مرکزی با بحران سیاسی یا ضعف ساختاری روبه‌رو بوده، امکان گسترش فعالیت گروه‌های مسلح افزایش یافته و در دوره‌های تثبیت قدرت مرکزی، این گروه‌ها عمدتاً به خارج از مرزها عقب‌نشینی کرده‌اند. انتقال پایگاه سازمانی آنها به شمال عراق موجب شد ادامه حیات سیاسی و نظامی آنها بیش از گذشته به تحولات کردستان عراق وابسته شود. ایجاد منطقه خودگردان و سپس اقلیم فدرال کردستان عراق، این وابستگی را تقویت کرد و جغرافیای جدیدی برای استمرار فعالیت سازمان‌های کردی مخالف ایران ایجاد نمود.

تحولات پس از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ در این زمینه اهمیت تعیین‌کننده‌ای داشته است. تغییر ساختار سیاسی عراق، افزایش قدرت احزاب کردی و گسترش روابط میان اقلیم کردستان و ایالات متحده محیط امنیتی غرب ایران را دگرگون کرد. گروه‌های کرد ایرانی از فضایی برخوردار شدند که امکان حفظ ساختار سازمانی و استقرار بیرون از قلمرو جمهوری اسلامی را فراهم می‌کرد. این تحول به معنای آن نیست که آمریکا خالق این گروه‌ها یا عامل اولیه شکل‌گیری همه فعالیت‌های آنها بوده است، اما سیاست‌های واشنگتن در عراق به صورت غیرمستقیم شرایط مساعدتری برای استمرار بخشی از فعالیت‌های آنان ایجاد کرد.

بررسی رفتار ایالات متحده در قبال کردهای عراق و سوریه نشان می‌دهد که این کشور دارای سیاستی ثابت و مبتنی بر حمایت مطلق از استقلال کردی نیست. واشنگتن از گروه‌های کردی زمانی حمایت گسترده‌تری به عمل آورده است که همکاری با آنها در چارچوب اهداف راهبردی آمریکا قرار داشته باشد. در مقابل، زمانی که استقلال‌طلبی کردی با منافع گسترده‌تر آمریکا یا روابط آن با دولت‌های منطقه در تعارض قرار گرفته، میزان حمایت کاهش یافته است. از این منظر، رابطه آمریکا با بازیگران کردی بیش از آنکه بر تعهد به پروژه سیاسی خاصی مبتنی باشد، ماهیتی ابزاری و عمل‌گرایانه دارد.

همین الگو در ارزیابی فعالیت گروه‌های مخالف ایرانی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. وجود گروه‌های مسلح در مناطق مرزی می‌تواند در شرایط افزایش تنش میان ایران و آمریکا برای واشنگتن به عنوان یک ظرفیت فشار بالقوه تلقی شود. حمایت سیاسی، رسانه‌ای یا ایجاد فضای مناسب برای فعالیت اپوزیسیون می‌تواند بدون ورود رسمی به پروژه تجزیه سرزمینی انجام گیرد. در نتیجه، برای فهم نقش آمریکا باید میان حمایت از اپوزیسیون، بهره‌گیری ابزاری از شکاف‌های قومی و حمایت رسمی از تجزیه کشور تفاوت قائل شد.

تحولات اقلیم کردستان عراق نیز نشان داد که حمایت یک قدرت خارجی برای تحقق اهداف حداکثری جنبش‌های قومی کافی نیست. همه‌پرسی استقلال سال ۲۰۱۷ با وجود برخورداری از حمایت بخش بزرگی از جامعه کردی عراق، نتوانست به تشکیل دولت مستقل منجر شود. مخالفت کشورهای منطقه، دولت مرکزی عراق و فقدان حمایت قاطع قدرت‌های بزرگ نشان داد که ساختار ژئوپلیتیکی منطقه هنوز نقش تعیین‌کننده‌ای در تعیین حدود کنش بازیگران کردی دارد. این تجربه برای گروه‌های مخالف ایرانی نیز نشان‌دهنده محدودیت اتکا به حمایت خارجی است.

بر پایه یافته‌های این پژوهش، نقش عامل خارجی در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب غرب ایران را می‌توان در چند سطح ارزیابی کرد. نخست، عامل خارجی می‌تواند محیط جغرافیایی و سیاسی مناسبی برای بقای گروه‌ها ایجاد کند. دوم، می‌تواند با حمایت سیاسی و رسانه‌ای هزینه فعالیت اپوزیسیون را کاهش دهد. سوم، می‌تواند از گروه‌های قومی به عنوان ابزار فشار در رقابت‌های ژئوپلیتیکی استفاده کند. چهارم، موفقیت گروه‌های مشابه در کشورهای همسایه می‌تواند از طریق اثر الگویی بر انتظارات سیاسی جریان‌های داخلی تأثیر بگذارد. پنجم، حضور بازیگران فرامنطقه‌ای در مجاورت مرزها می‌تواند سطح تهدید ادراک‌شده از سوی دولت مرکزی را افزایش دهد و مسئله قومی را بیش از پیش امنیتی سازد.

در عین حال، میزان موفقیت عامل خارجی به شرایط داخلی وابسته است. جامعه‌ای که در آن امکان مشارکت سیاسی، فرصت توسعه اقتصادی، اعتماد نهادی و احساس تعلق ملی تقویت شده باشد، آسیب‌پذیری کمتری در برابر تحریک خارجی خواهد داشت. در مقابل، وجود نارضایتی‌های مزمن و احساس محرومیت می‌تواند زمینه بهره‌برداری بازیگران خارجی را فراهم کند. از این رو، مقابله با مداخله خارجی صرفاً با ابزار نظامی و اطلاعاتی امکان‌پذیر نیست. امنیت پایدار در مناطق غربی کشور نیازمند ترکیب بازدارندگی امنیتی با توسعه اقتصادی، مشارکت اجتماعی و سیاسی، تقویت اعتماد میان دولت و جامعه محلی و افزایش ارتباط سازنده میان مرکز و مناطق مرزی است.

همچنین لازم است میان جامعه کردی و گروه‌های مسلح جدایی‌طلب تمایز روشنی برقرار شود. کردهای ایران بخشی از ساختار تاریخی، فرهنگی و سیاسی کشور هستند و مطالبات اجتماعی یا اقتصادی آنان را نمی‌توان با اهداف گروه‌های مسلح یکی دانست. هرگونه سیاستی که کل جامعه محلی را از منظر تهدید ارزیابی کند می‌تواند ناخواسته به افزایش فاصله اجتماعی و تقویت تبلیغات گروه‌های افراطی منجر شود. در مقابل، مشارکت دادن نیروهای محلی در اداره امور، تقویت فرصت‌های برابر و توجه به ویژگی‌های فرهنگی مناطق کردنشین می‌تواند ظرفیت گروه‌های مخالف برای جذب نیرو را کاهش دهد.

در سطح منطقه‌ای، ادامه همکاری ایران با دولت مرکزی عراق و حکومت اقلیم کردستان برای جلوگیری از استفاده گروه‌های مسلح از خاک عراق اهمیت زیادی دارد. ثبات عراق و حفظ روابط متوازن با اقلیم می‌تواند مانع تبدیل مناطق مرزی به فضای رقابت نیابتی میان ایران و ایالات متحده شود. هم‌زمان، همکاری امنیتی با سایر کشورهای درگیر مسئله کردی، به‌ویژه در زمینه کنترل شبکه‌های مسلح فرامرزی، می‌تواند هزینه فعالیت سازمان‌هایی را که از جغرافیای چندکشوری برای حفظ ساختار خود استفاده می‌کنند افزایش دهد.

در نهایت، پاسخ به پرسش اصلی پژوهش آن است که عامل خارجی و به‌ویژه ایالات متحده در فعالیت گروه‌های تجزیه‌طلب غرب ایران نقش «ایجادکننده مطلق» ندارد، بلکه نقش اصلی آن در تشدید، تسهیل و بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود نهفته است. آمریکا از طریق حضور ژئوپلیتیکی در پیرامون ایران، روابط گسترده با اقلیم کردستان، تجربه همکاری با گروه‌های کردی در سایر کشورهای منطقه و سیاست کلی فشار بر جمهوری اسلامی، محیطی ایجاد کرده است که می‌تواند در مقاطع مختلف به سود گروه‌های مخالف ایران عمل کند. با این حال، میزان تأثیر این سیاست تابع انسجام داخلی ایران، کیفیت مدیریت مناطق مرزی، روابط تهران با دولت‌های همسایه و توان کشور در کاهش زمینه‌های داخلی بهره‌برداری خارجی است. از این رو، مؤثرترین پاسخ به نقش عامل خارجی نه صرفاً محدود کردن گروه‌های مسلح، بلکه کاهش مجموع آسیب‌پذیری‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و امنیتی است که امکان تبدیل یک مسئله قومی به بحران امنیت ملی را فراهم می‌کنند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

Bahrami, K. (2003). *Doctor Ghassemlou: Leadership of a Revolutionary and Modern Democratic Movement*. Democratic Party of Iranian Kurdistan Publications.

Barzani, M. (2017). Exclusive: No turning back on independence vote, Iraqi Kurdish leader tells France 24. https://www.france24.com/en/f24-interview/20170621-exclusive-interview-independence-referendum-iraq-kurdistan-barzani-mosul

Changfeng, Z., & Temitayo, O. (2018). Iraqi Kurdistan's Referendum for Independence: Causes and Impacts. *Humanities and Social Sciences*, *6*(2), 59-67.

Eslami, M. (2018). Factors Behind the Failure of the Kurdistan Region of Iraq Independence Referendum. *Geopolitics Quarterly*, *14*(3), 63-94.

Hawramy, F. (2017). Referendum on independent Kurdistan puts Iran at crossroads. https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/07/iran-position-iraqi-kurdistan-independence-referendum.html

Jalaeipour, H. R. (2006). *The Rise and Fall of the Kurdish Movement, 1979-1988*. Loh-e Fekr Publications.

Karabıyık, A. Ç. (2023). Polarization In the Turkish Press: Framing the Social Movement In Iran. *Central European Journal of Communication*, *15*(3(32)), 341-358. https://doi.org/10.51480/1899-5101.15.3(32).1

Kouchera, C. (2000). *The Kurdish Nation Movement and the Demand for Independence*.

Kutschera, C. (2003). *The Kurdish National Movement*. Duhok Printing House Publications.

Maguire, D. (2020). A Perfect Proxy? The United States–Syrian Democratic Forces Partnership. https://doi.org/10.21061/proxy-wars-maguire

Nader, A., Hanauer, L., Allen, B., & Scotten, A. G. (2016). *Regional Implications of an Independent Kurdistan*. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1452.html

Padrovorand, M., & Zanganeh, Z. (2019). The Independence Referendum of the Kurdistan Region of Iraq and the Sustainability of the Threat Balance in Relations Between Iran and Turkey. *International Journal of Nations Research*, *4*(41).

Sambanis, N., Skaperdas, S., & Wohlforth, W. C. (2020). External Intervention, Identity, and Civil War. *Comparative Political Studies*, *53*(14), 2155-2182. https://doi.org/10.1177/0010414020912279

Yusefi, K. (2024). A Critical Analysis of Kurdistan Movement Leadership in Iran. https://doi.org/10.69939/tishk9039